

A FÖLDRAJZ TANTÁRGY MEGÍTÉLÉSE – A HÉTKÖZNAPI FÖLDRAJZELEMÉK VIZSGÁLATA EGY FELMÉRÉS TÜKRÉBEN

HOMOKI ERIKA–SÜTŐ LÁSZLÓ

STATUS OF GEOGRAPHY AS A SCHOOL SUBJECT – EXAMINING
EVERYDAY GEOGRAPHY KNOWLEDGE THROUGH A SURVEY

Abstract

Revealing the level of geographical knowledge from different aspects is important because of the increasing relevance of environmental information. Geography is treated in a contradictory way in the course of efforts to change the system of science education. People only have superficial ideas about this subject and they are unsure of its usefulness. They often use geographical terms in everyday life and pretend that they know much about it. At the same time they make decisions based on their inappropriate knowledge. A reason can be that knowing the effects without the causes satisfies the general expectations. It is confirmed by the fact that less than 50% of the survey results contained mainly recognition tasks. Analysing the outcome of the survey and the answers for each question can support us to form the inner demand of changing geography teaching and to develop the linkage between everyday competences and societal expectations.

Keywords: everyday geographical knowledge, geography, status of geography

Bevezetés

2009-ben felmérést végeztünk, amelynek fő célja annak vizsgálata volt, milyen a földrajz tantárgy megítélése, a kutatás egyben alkalmat adott bizonyos földrajzi ismeretekhez kapcsolódó tudásszint mérésére is. A vizsgálat időszerűségét az adta, hogy az elmúlt években egyre több fórumon került előtérbe a földrajz, illetve a természettudományok oktatási reformja a felső- és közoktatásban egyaránt. Ám nehézséget jelent, hogy az oktatás és a kutatás terén a földrajzot gyakran nem sorolják be a természettudományok közé, így azt sem lehet tudni, milyen változtatásokat terveznek vele. Ugyanakkor a földrajz tantárgy maximálisan megfelel annak a közoktatás tantárgyaival szemben fennálló elvárásnak, hogy azok a társtudományok eredményeit is beágyazó vagy azokat megalapozó, integrált ismeretanyagot közvetítsenek. A földrajzoktatás terén az is problémát jelent, hogy nemigen illeszkedik a társadalom által – az érettségi tárgyakat előtérbe helyező – „hasznosság” elvéhez, valamint hogy nehezen találják meg a hétköznapi kapcsolatait. Fontos kérdés, hogyan sikerül a földrajzot oktatóknak megfelelni ezen kívánalmaknak úgy, hogy közben ne vesszenek el a világszemléletet megalapozó, az alapműveltséghez tartozó értékek sem. Ennek érdekében belső kezdeményezésként már megindult egy a jelenlegi ismeretek korszerűsítésére irányuló törekvés. Az alacsony óraszám miatt azonban kulcskérdés, milyen irányú legyen a bekövetkező változás és milyenek legyenek a tananyagtartalom új arányai. Ezen kérdések megválaszolását is elősegítendő kérdőíves vizsgálatot végeztünk, melynek fő elemei az alábbiak voltak:

- felmérni a társadalom földtudományi ismereteinek mértékét;
- véleményeket kapni a földtudományi ismeretek használhatóságáról;
- megvizsgálni a tantárgy megítélését a jelenlegi tantárgyi rendszeren belül.

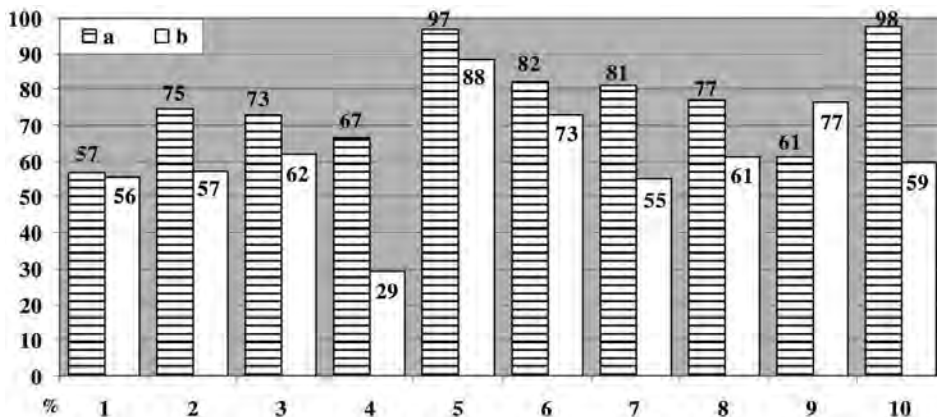
A kutatáshoz két kérdőívet készítettünk. Az *ismeret* kérdőív 19 kérdést tartalmazott, amelyekre – alpontjaikkal együtt – 124 választ kellett adniuk a kitöltő személyeknek. A kérdőív a 100/1997. (VI. 13.) Kormányrendeletre alapozva felölelte a földrajz tantárgy legfontosabb középiskolai témaköreit. A *humán (vélemény)* kérdőív 6 kérdésből állt, de összetettsége miatt a válaszok száma 159. (Utólag úgy tűnik, hogy egyes feladatok nehezen voltak értelmezhetőek.) Rákérdeztünk a földrajz tantárgy témaköreinek használhatóságára, oktatási mennyiségének megítélésére, a tantárgy helyére a középiskolai tantárgyi rendszerben és hasznosságára. 2009-ben három hónapon keresztül elektronikus úton és papíralapon is ki lehetett tölteni a kérdőíveket. Végül 1218 főt sikerült elérnünk. Ebből 403 fő (33%) töltötte ki mindkét kérdőívet. Így a feldolgozott mintaszám 1621 db volt, ebből 968 db az ismeretre és 653 db a véleményre vonatkozott. Az elektronikus beérkezett kérdőívek aránya 34,7%, azaz 562 db. Terjedelmi korlátok miatt ezen első tanulmányban az adatközlést tartjuk fontosnak, csak az egyszerűbb kapcsolatokat jellemezzük. A feldolgozást SPSS 18.0 programmal végeztük el. Segítségével egyszerű statisztikai mutatókat (*eloszlás, medián, módusz*) és összefüggéseket (χ -próba) vizsgáltunk (KETSKEMÉTY L. – IZSÓ L. 2005) a kérdések és – azonos kitöltő esetén – a két kérdőív között.

A válaszok – a státuszokra vonatkozó kérdések alapján – alkalmasak társadalmi összefüggések kutatására is társadalmi rétegzettség (kor, végzettség, földrajzos előképzettség stb.), valamint feladattípus, tudásszintek és témakörök szerint. Érdekes, hogy a kitöltők státuszára vonatkozó kérdéseket illetően magas (kb. 20%) a nem válaszolók aránya, ami bizalmatlanságot, illetve hibás válaszok esetén a beazonosítási félelmet jelezheti. Korosztály szerint a 19–25 év közöttiek aránya a legmagasabb (59,7%), mivel a jelenleg tanuló vagy éppen végzett hallgatókat értük el legkönnyebben. A státuszkérdések között szerepel a földrajzos képzettség (ilyen végzettség megléte vagy jelenleg folytatott tanulmány), aminek egyik oka, hogy körükben (összesen 15,7%) a helyes válaszok magasabb aránya várható, másrészt vizsgálható vele a jelenleg tanulók ismereteinek szintje is, áttételesen adatot nyerve arra, romlik-e a földrajzos hallgatók tudásszintje. A statisztikai reprezentativitásnak ugyan kevés változó felelt meg a felvett mintában, de a nagy mintaszám miatt eredménye mégis megfontolandó lehet az oktatásban tevékenykedő személyek számára.

A társadalom földtudományi ismereteinek mértéke

Az *ismeret* kérdőíven szereplő kérdéseket, feladatokat illetően a válaszadók 57%-ban adtak helyes megoldást, ami a teljes mintára nézve 47%-os abszolút teljesítményt jelent. Ezt akár pozitívumnak is értékelhetnénk – hiszen a teljesítmény az új érettségiben közepes írásbeli érdemjegynek felel meg –, azonban a feladattípusok alapvetően egyszerűbb tudásszintekhez tartoztak. Témakörönként jól látszanak a nehézségi különbségek: a Magyarországgal kapcsolatos témakörre érkezett a második legkevesebb válasz (igaz, magas helyes megoldási aránnyal), és figyelemfelkeltő az érdekesnek tűnő övezetességre, valamint a globális környezeti problémákra adott közel 100%-os válasz (*I. ábra*).

Térképészet témakörben méretarányt kellett számítani, ami alkalmazóképes tudást igényel. Már a válaszadás alacsony aránya is jelzi a megoldás nehézségét, amit – a humán kérdőív alapján – a témakör elutasítottsága is megerősít. A megoldást csak 29%-uk indokolta, a válaszok 49%-a, az indoklások 65%-a helyes. Az elsődleges problémát általában a matematikai alapok hiányosságai jelentették, holott egy aránypár felírása általános iskolában elvárás, a mértékegységek közötti váltás pedig már az alsó tagozatban megjelenik. A feladat rámutat a tantárgyközi koncentráció lehetőségeire, például matematikából földrajzi tartalmú számításhoz feladatok is megoldhatók lennének. E feladatot illetően

1. ábra A válaszadási hajlandóság és a helyes megoldások átlagos aránya témakörönként.

a – a kitöltők átlagos aránya (%); b – ebből a helyesen válaszolóké aránya (%);

1 – térképészet; 2 – földtan; 3 – légkör; 4 – vízburok; 5 – földrajzi övezetesség; 6 – népességföldrajz;

7 – világgazdaság változó társadalmi-gazdasági képe;

8 – Európai Unió; 9 – Magyarország; 10 – globális problémák.

Figure 1 Willingness to respond and the average rate of correct answers by topic. a – The average rate of respondents (%); b – rate of respondents giving correct answers (%);

1 – cartography; 2 – geology; 3 – atmosphere; 4 – hydrosphere; 5 – geographical zonality; 6 – population geography;

7 – changing social and economic picture of world economics; 8 – European Union; 9 – Hungary; 10 – global issues

a kor és földrajzi végzettség nem mutat szignifikáns kapcsolatot a kapott eredménnyel, ami arra enged következtetni, hogy a földrajz szakos hallgatók gyenge matematikai alappal kerülnek be a szakra, ami jelentősen megnehezíti a térképészeti (és további más) ismeretek megfelelő mélységű megértését, gyakorlati alkalmazását.

Földtan témakörben a földtörténeti tudást egyrészt öslénytani ismeretek alapján mérjük fel többszörös választással (találkozhatott-e az ember őse bizonyos élőlényekkel); feltűnő, hogy a médiából közismert elemeket többen sorolták be helyesen, mint a „csak” a tananyagban szereplőket. A másik vizsgálati terület a közzettan volt, ahol egy az egyhez illesztési feladatot alkottunk, külön az elméleti (közettek típusokba sorolása) és külön a hétköznapi (mire használhatók egyes közettek) ismeretekre. Az elméleti részben a válaszadás aránya alacsonyabb (67%), a teljes minta arányában 29% helyes megoldással, míg a hétköznapihoz kapcsolódóan ugyanez az arány 70%, illetve 46%. Ebből úgy tűnik, mintha utóbbi elméleti alapok nélkül is működne. Itt csak a bauxit megjelölésénél mutatkozott kapcsolat a földrajzos végzettséggel, miközben ez adta a legnagyobb szórást. A tananyagbeli tudás alacsony szintje részben valószínűleg magyarázható a túlságosan elméleti jellegű földrajzoktatással, a háttérbe szorult szakmai kirándulásokkal, esetlegesen tanári hiányosságokkal, de a felhasználhatóság felismerése nem jelenti feltétlenül azt, hogy a valóságban is helyesen választanának közeteket a szükséges funkcióra. A χ^2 -próba alapján pozitív szignifikáns kapcsolat van a földrajzi végzettség és a közettek csoportba sorolása között, ami megerősítheti az elmélet és a gyakorlat összekapcsolásának hiányosságát.

A *légkör* témakör ismeretének mérésére alternatív választásos kérdéssort készítettünk, mely egy időjárás-jelentéshez kapcsolódott, de csak a ráismerés tudásszintjén, mint a hírműsorokban. A kitöltés aránya alapján (1. ábra) e témakör csak a hatodik lett a tízből, ami valószínűleg az időjárás-jelentés szöveges értelmezésével függ össze, vagyis a szövegértés problémája a szaktudást is befolyásolja. A helyes válaszok abszolút aránya eléri a 45%-ot. Legnagyobb problémát a front megnevezése és jelének felismerése okozta, abszolút ará-

nya csak 34%. Ez is alátámasztja, hogy az elméleti és gyakorlati tudás kapcsolata hézagoss, így hiába születnek színvonalas időjárás-jelentések, ha azt önállóan sokan képtelenek helyesen értelmezni.

Vízburok témakörben a válaszadási arány a harmadik legalacsonyabb, a helyesen megoldók abszolút aránya pedig a legkisebb (csak 19,5%). A feladat a jeges ár és a zöldár időpontjának megjelölésére vonatkozott, rövid nyílt végű kérdés által. Megoldása megnevezési tudásszintet igényelt. Tekintve, hogy az utóbbi években rendszeresen tudósít a média az árvízi helyzetekről az országban, a probléma valószínűleg abban rejlik, hogy az eddigi feladatokkal ellentétben nem választani kellett megadott megoldásokból, hanem önállóan reprodukálni az ismeretet. A χ -próba összefüggést mutat a földrajzi végzettség és a válaszok megoszlása között, vagyis ez az ismeret nem éli túl az oktatás időtartamát.

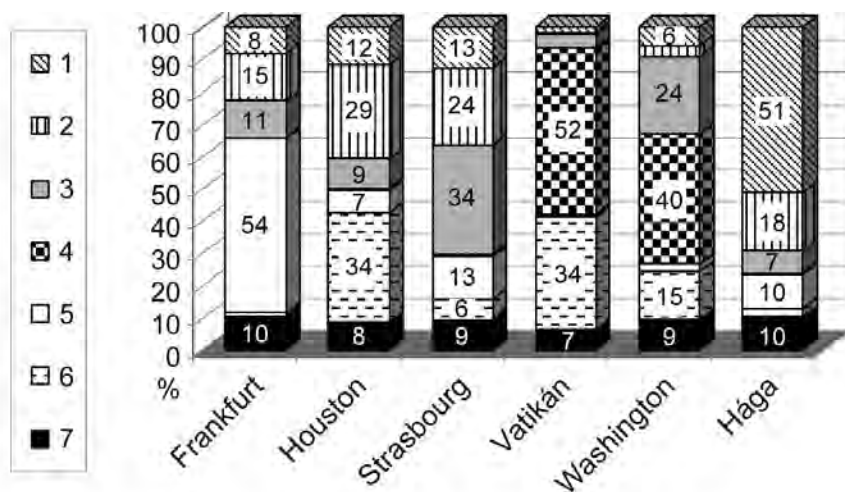
A *természetföldrajzi övezetességhez* kapcsolódó többszörös választás ráismerési szintű helyes megoldása volt a legmagasabb arányú (1. ábra), 85,5% a minta egészére nézve. A kérdésre (hogy milyen ruhát vinne magával nyáron Skóciába) adható válaszok megoszlását némi szubjektivitás is jellemezte, hiszen a hőértéktől függően ki-ki mást is vihetne, ennek ellenére a válaszok egyöntetűsége bizonyítja, hogy a többség képes kapcsolni tudását a gyakorlathoz bizonyos helyzetekben. Összevetve ezt az időjárási ismeretekkel kapcsolatos gyenge eredményekkel az a következtetés vonható le, hogy a válaszadók nem feltétlenül ismerik a folyamatok pontos mechanizmusát, csupán a következményekből táplálkozó sztereotípiák alapján döntenek a hétköznapi helyzetet felvázoló feladatban.

A *népességföldrajz* témakörében az alternatív (igaz – hamis) választás feladattípusa hazánk demográfiai helyzetéhez kapcsolódott. Mind a válaszadók, mind a helyesen válaszolók aránya magas (1. ábra), a helyes válaszok abszolút aránya 59,7%, amiben nyilván szerepet játszik, hogy a népesedési kérdések a médiában is nagy szerepet kapnak. Azonban a vízburokra szóló feladattal ellentétben a kérdések itt nem definícióra irányultak, hanem ráismerési szinten voltak értelmezhetőek, ez vezethetett kiugróan magas helyes megoldáshoz az első három kérdésnél (80%). A negyedik eldöntendő állítás – hogy az iskolabezárások a természetes népességfogyás következményei is – már megosztotta a véleményeket (52,3%), aminek hátterében az is meghúzódhat, hogy politikai-társadalmi döntési helyzetekben a többség valószínűleg nem képes elvonatkoztatni a szubjektív élethelyzettől, azaz érzelmi döntések irányítják a tudásalapúak helyett, jóllehet a földrajzi alapismeretekkel sokan tisztában vannak.

A *világ gazdaság változó társadalmi-gazdasági képe* témakörében több feladatot is összeállítottunk, tekintettel a kérdéskör aktualitására és fontosságára. A földrajzoktatás nehézségeit jelzi, hogy a helyes válaszok aránya ennek ellenére a második legalacsonyabb (1. ábra) volt. Mindez jelzésértékű lehet arra, hogy sokan miért nem képesek helyesen értelmezni a körülöttük zajló folyamatokat. Másrészt az oktatási reformnak a regionális földrajz témakörében is jobban kellene kapcsolódnia az aktuális földrajzi ismeretekhez a mechanikus topográfia-ágazati alapú ismeretátadás helyett. Érdekes, hogy ettől – elutasítottasága ellenére – a fiatal tanárgeneráció is nehezen szakad el az összefüggések megértésére és átadására irányuló képességek valószínűsíthető hiányosságai miatt.

Egy másik feladatban napjaink jelentős szereppel rendelkező szervezeteit kellett összekapcsolni a székhelyekkel (2. ábra). Legtöbbsen a Frankfurthoz, Hágához és a Vatikánvároshoz kapcsolható szervezeteket illetően válaszoltak jól. Utóbbi esetben ennek ellenére az 51%-os arány – tekintettel a római katolikus vallás társadalmi beágyazottságára – így is roppant alacsony, különösen úgy, hogy Washingtont ugyanezen szerepkörre 40% (!) jelölte meg. Az európai identitás alacsony fokát jelzi, hogy miközben a média folyamatosan informál ezen szervezetek hazánkhoz kapcsolódó szerepéről, az Európai Unió intézményeit sem ismerik fel egyértelműen (Strasbourgnál az IMF kapta a legmagasabb

értéket), ami vagy durva alapműveltségi hiba, vagy a válaszadók felszínes hozzáállását bizonyítja. χ -próba alapján – Vatikánváros kivételével – összefüggés mutatkozik a földrajzos végzettséggel, ami inkább a második feltételezést látszik alátámasztani.

2. ábra Jelentős szervezetek székhely szerinti besorolása a Földön.

1 – Nemzetközi Bíróság; 2 – EU Parlament; 3 – IMF;

4 – a Római Katolikus Egyház központja; 5 – Európai Központi Bank; 6 – NASA központ; 7 – hiányzó adat.

Figure 2 Seat of important institutions in the world.

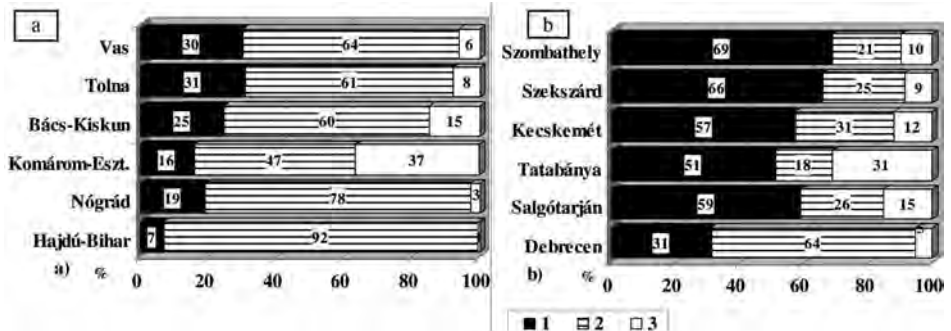
1 – International Court of Justice; 2 – The European Parliament; 3 – IMF; 4 – centre of the Roman Catholic Church;

5 – The European Central Bank; 6 – centre of NASA; 7 – missing data.

Az *Európai Unió* témakörében is több feladat szerepelt. Egyikükben a felsorolt országokból az Unióhoz hazánkkal együtt csatlakozókat kellett megjelölni. A helyes válaszok abszolút aránya 67,5%. Ugyanakkor az utazási motivációkat is befolyásoló, a szomszédos országok valutáihoz, a határátlépés körülményeihez kapcsolódó kérdésekben a helyes válaszok aránya mindössze 16% volt. Azaz hiába képesek sokan mechanikus ismeretfelidézésre, nem ismerik a csatlakozási folyamatok gyakorlati következményeit és aktuális állapotát (pl. a határellenőrzések módjának változását és okait). A hiányosságokat mutatja, hogy egy adott szempont szerinti felsorolás – a szomszédos országok sorrendje É felől kiindulva – is komoly gondokat okoz (csak 25% helyes megoldás), a legtöbben (29%) csak három ország, Szlovákia, Ukrajna és Románia sorrendjét tudták megállapítani. Mindezek hátterében több tényező is állhat, de a legfontosabb talán az lehet, hogy a kérdőívet kitöltők nagy része a keleti országokban él, valószínűleg alacsony mobilitással. A válaszok pozitív összefüggést mutatnak a korrallal és a földrajzos végzettséggel, azaz ebben az esetben az élettapasztalatok segítenek a tantárgyi tudás frissen tartásában. Emellett probléma lehet a naprakészség hiánya is, hiszen az Unió bővítése többféle szinten megjelent az elmúlt időszakban.

Magyarország témakörében megyékre, székhelyeikre és nevezetességeikre vagy termékeikre vonatkozó kombinált feladatot alkalmaztunk (nyílt végű kérdés rövid válasszal, táblázattal kiegészítve), amelyek megoldása reprodukciós tudást igényelt: 61,3%-os válaszadási kedv mellett az abszolút helyes megoldások aránya 47% volt. Megfigyelhető, hogy a válaszadó lakóhelyétől távolodva a megyeszékhelyek megnevezése egyre több gondot okozott (3. ábra). Valószínűleg a többnyire a keleti országokban élő válaszadók nagyobb

aránya miatt magas Vas és Tolna megye esetében a hiányzó válaszok száma. A székhelyeket átlagosan 17%-kal többen tudták, mint a nevezetességeket (85%, illetve 68%).

3. ábra Megyeszékhelyek (a) és nevezetességeik (b) megnevezése.
 1 – Nem válaszolók aránya; 2 – helyes válaszok aránya; 3 – helytelen válaszok aránya.
 Figure 3 County seats (a) and their sights (b).

1 – Rate of non-respondents; 2 – correct answers; 3 – incorrect answers.

Mindezek újfent megerősítik a tananyag-korszerűsítés szükségességét, hiszen adott helyekről kevesen képesek valós földrajzi képet alkotni, amit alátámaszt a nevezetességekre kapott válaszok között a konkrét termék nélkül megnevezett gazdasági ágak (pl. bánya, húsipar stb.) jelentős mértéke. Másik probléma a válaszok alapján a tantárgyközi koncentráció hiánya. Bár válaszként bármilyen – irodalmi, képzőművészeti stb. – nevezetességet be lehetett volna írni, ezek megjelenése a válaszok között mégis elenyésző volt; ha mégis, akkor leginkább csak olyan országosan ismert eseményt vagy intézményt neveztek meg, mint például a Virágkarnevál vagy a Főnix-csarnok. Az országos jelentőség szerepét mutatja az is, hogy Debrecen nevezetességeit 30%-kal többen jelölték meg helyesen (64%), mint az utána következő Kecskemét esetében (30%); persze először fel kellett ismerni magát a megyeszékhelyet is.

A formális és nem formális szemléletformálás társadalmi sikerét jelzi, hogy a *környezetvédelmi* kérdésekre 97,6% a válaszadók aránya, amely valószínűleg részben a feladattípusoknak is köszönhető. Ugyanakkor a tudatformálás másik pillére, a megoldáshoz szükséges földrajzi-környezeti tudás már kevésbé áll rendelkezésre (helyesen ugyanis csak 59,4% válaszolt). A közlekedési eszközök környezeti hatását vizsgáló egyszerű választás során a földrajzos végzettség nem, de az életkor összefüggést mutat a válaszok megoszlásával. A vasutat megjelölő helyes válaszok aránya az életkorral nő, ugyanakkor az egyik leginkább környezetszennyező repülőgépet a 19–25 éves korosztály 18%-a jelölte meg.

Egy másik kérdés, a *globális problémák* kiválasztása a felsorolt lehetőségek (pl. túlnépesedés, földrengések, üvegházhatás, adósságválság, éhínség stb.) közül ugyan ráismerési tudásszintű, mégis nehéznek tekinthető, hiszen összefüggések ismerete nélkül nem dönthető el egyértelműen, mi a helyes. A jól megoldott feladat abszolút aránya 54,7%, ami részben ismerethiányt, részben a problémakör és elemei bonyolultságát mutatja. Mindezeket a kérdéseket, fogalmakat a média sem mindig tárgyalja szakszerűen, ami gyakran a probléma helytelen kezeléséhez vezethet, például az éhínség vagy az adósságválság esetében kicsinyíti az egyén felelősségét. Néhány esetben inkább az éleltapasztalat, mint a tananyag számít, így például az árvíz esetében figyelhető meg lineáris csökkenés, illetve túlnépesedés esetében emelkedés a válaszadók korának előrehaladtával. Talán ennek oka abban

rejlük, hogy a serdülőkorúakat, illetve a fiatalokat a családalapítás előtt kevésbé érinti a jövő kérdése, mint a szülővé válás után.

A vélemény és ismeret kérdőív egyes feladataira adott válaszok összevetése alapján a környezetvédelem témaköre felhasználhatóságának megítélése és az elméleti tudás között fordított arányú összefüggés áll fenn. Azaz a környezetvédelem fontosságát általában véve szinte mindenki elismeri, de a sikeres szemléletformálás mögött nincs megfelelő szintű ismeretanyag. Konkrét helyzetekre ugyanis már jóval kisebb százalékban képesek ismereteket alkalmazni, ami komoly felelősséget vet fel az ismeretátadás oldaláról. Jól mutatja ezt például a közlekedési eszközök környezeti hatásainak korosztálytól függő értékelése, ezt ugyanis az életkor előrehaladásával ítélik meg helyesebben; a válaszok alapján a fiataloknál a kényelem, a gyorsaság a környezeti hatásnál fontosabb tényezőnek tűnik. Az egyik legveszélyeztetettebb földrajzi tényezővel, a vízburokkal kapcsolatban pedig igen jelentős tudáshiányt rögzített az árvízzel kapcsolatos kérdésünk, miközben egy másik kérdés alapján a válaszolók a témakör hétköznapi felhasználóságát is jelentős mértékben elutasították. Ugyanakkor a válaszadók szerint többet kellene a környezetről tanítani, és a földrajz környezetvédelmi szerepét felmérésünk válaszadói mellett ÜTŐNÉ VISI J. (2006) vizsgálatai alapján a nem földrajzos kollégák is kulcsfontosságúnak ítélik meg.

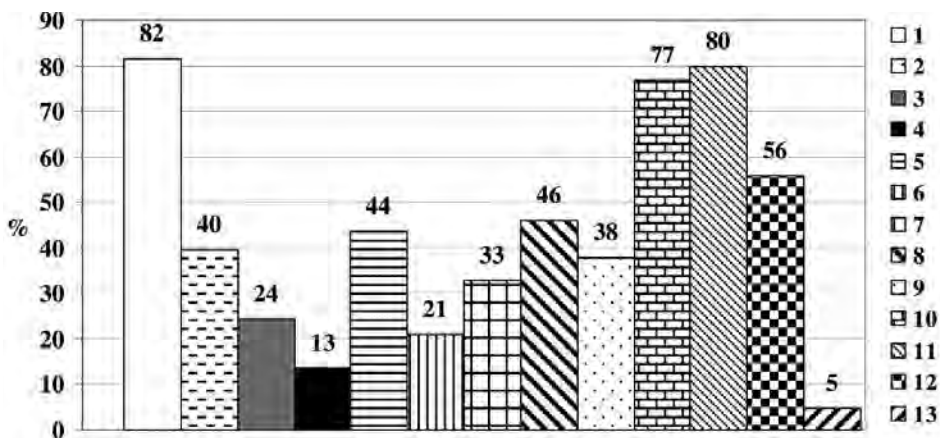
Vélemények a földtudományi ismeretek felhasználóságáról, oktatási megítéléséről

A *humán kérdőív* a földrajz tantárgyi helyére, a földrajzi témakörök tanításának oktatási hasznosságára, mélységére, a mindennapi életben való felhasználhatóságára vonatkozott, amihez ÜTŐNÉ VISI J. (2006) munkáját használtunk fel. Előzetesen meg kell jegyezni, a kitöltők tudták, hogy egy földrajzhoz kapcsolódó kérdőíves felmérésről van szó, ezért felmerülhet, hogy nem befolyásolta-e ez a kapott eredményeket?

A tanított témakörök *menyiségi* oldalához kapcsolódó kérdés alapján a válaszadók – 5–20%-os elutasítottság mellett – átlagosan megfelelőnek ítélték a topográfiai, földtani, a légkörrel és vízburokkal kapcsolatos, valamint a regionális természetföldrajzi témák oktatását, míg a csillagászatot, az általános és a regionális társadalomföldrajzot illetően erősen megoszlottak a vélemények a „többet kellene tanítani róla” és a „megfelelő” válaszok között. Ugyanakkor a megkérdezettek szerint a földrajzoktatás során egyértelműen többet kellene foglalkozni a térképészeti és a közgazdaságtani ismeretekkel, valamint Magyarországon és a környezetvédelem témaköreivel.

A hétköznapi kapcsolatokra, azaz a földrajz tantárgy témaköreinek *felhasználóságára* irányuló kérdésre adott válaszok (4. ábra) árnyalják a képet, mivel hazánk földrajza mellett a válaszadók a térképészeti, környezetvédelmi, világ gazdasági és közgazdasági ismeretek témaköreit tartják jól felhasználhatónak. Fontos problémára utal azonban, hogy a geoszférák ismereteit kevesen (26%) jelölték meg, holott ezek nélkül a környezeti problémák megértése és kezelése lehetetlen. A határok átjárhatóságának hatására gyakoribbá vált utazások során az utazók az adott ország természeti és kulturális értékeit keresik, miközben a regionális földrajzi ismeretek átlagos felhasználhatósági aránya csak 39,4%. Ez újra felveti a földrajzoktatással kapcsolatos téveszmék szerepét, ami a felnőtt korosztály évtizedekkel ezelőtti földrajzoktatási élményeiből származik (ÜTŐNÉ VISI J. 2006), emellett erősíteni kellene az oktatott tananyag és a felhasználás közötti kapcsolatot.

A humán kérdőív záró kérdéseként alkotott mátrixban, meg kellett jelölni, hogy az élet adott területein (utazás, rejtvényfejtés, hírműsorok megértése, ház körüli munka stb.) mely témakör *ismeretanyagát* tudják felhasználni. A válaszok sok esetben ellentmondásba

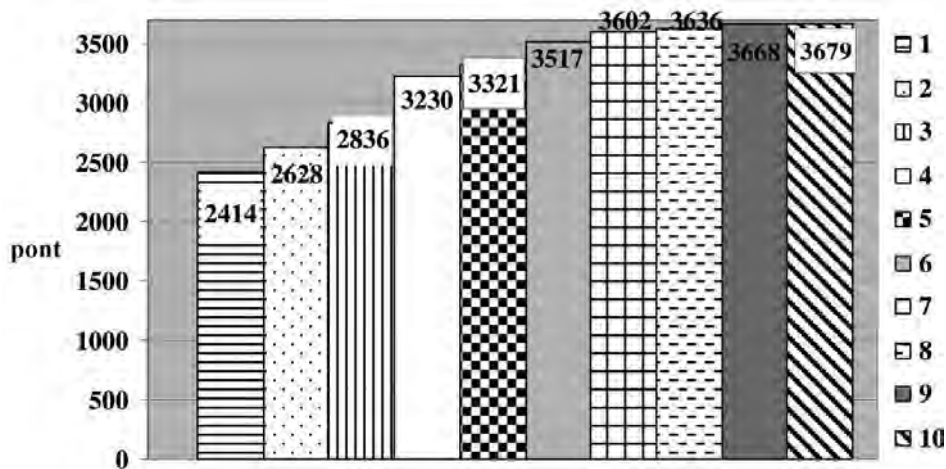
4. ábra A földrajz tantárgy témaköreit jól felhasználhatónak tartók aránya. 1 – Térképészet; 2 – topográfia; 3 – csillagászat; 4 – földtan; 5 – légkör; 6 – vízburok; 7 – regionális természetföldrajz; 8 – regionális társadalomföldrajz; 9 – általános társadalomföldrajz; 10 – Magyarország; 11 – környezetvédelem; 12 – közgazdaságtani alapismeretek; 13 – nincs ilyen.

Figure 4 Rate of respondents considering the topics of geography as useful. 1 – Cartography; 2 – topography; 3 – astronomy; 4 – geology; 5 – atmosphere; 6 – hydrosphere; 7 – regional physical geography; 8 – regional human geography; 9 – human geography; 10 – Hungary; 11 – environment protection; 12 – basics of economics; 13 – none.

kerültek a korábbi eredményekkel. Mindez jelzi, hogy sokan nincsenek tisztában a földrajz tantárgy mai tartalmával. A példaként kiválasztott felhasználási területeken – a hírműsorokban, újságokban közölt információk megértése, környezetvédelem – megjelenő tények, összefüggések térbeli értelmezési szintjének egyik jó fokmérője a földrajzi-környezeti tudás. Ehhez képest a hírműsorokban a földrajzi ismeretek csak két témakörnél – regionális és általános társadalomföldrajz – érik el az 50%-ot, miközben előbbit alig 40% tartotta felhasználhatónak az előzőekben. A Magyarországra és a környezetvédelemre vonatkozó ismeretek kiemelkedő hasznosságára utaló (4. ábra), erőteljes növelését javalló megállapításokkal párhuzamosan pedig csak 40% körüli hírműsorbeli felhasználhatóság szerepel. A kőzetburok folyamatait alig 14% tartja lényegesnek a hírek megértéséhez, miközben a média folyamatosan napirenden tart természeti katasztrófákkal, nyersanyagokkal stb. kapcsolatos információkat. A térbeli információk értelmezési problémáját mutatja, hogy mindössze 30% a topográfiai ismeretek szükségességét vallók abszolút aránya, miközben alig van hír, amelyben ne szerepelne földrajzi helymegjelölés. A környezetvédelmi témakör oktatási jelentőségének és a környezetvédelmi ismeretek mindennapi szerepének kapcsolatát χ -próbának alávetve pedig az a következtetés adódik, hogy kevés helyen van összefüggés a két elem között, ami ismételten alátámasztja a földtudományi ismeretek, a földrajz tantárgy tartalma és felhasználhatósága közötti felemás ismereteket.

Egy tantárgy helyét a tantárgyi rendszerben több tényező befolyásolja, amelyek közül napjainkban a tanulók és a szülők között egyaránt a legfontosabb mérce annak továbbtanulási szerepe, a kollégák közötti megítélése. Ha a tantárgyak helyezését ismereteik mindennapi felhasználhatósága alapján vizsgáljuk, akkor az erre adott válaszok alapján a földrajz az idegen nyelv, az informatika és a matematika után a negyedik helyen áll a tantárgyak sorában (5. ábra), ami megegyezik a korábbi felmérések eredményével (ÜTÓNÉ VÍSI J. 2006). Az idegen nyelv első helye talán részben jogos a munkaerő-piaci elvárások miatt, bár a lakosság egy jelentős része ritkán lép ki az ország határain kívülre, tehát ezt

a készséget alig használja a mindennapokban. Pozitívum, hogy a természettudományos tárgyak közül a földrajz kapta a legjobb helyezést, de ez is többféleképpen értékelhető. Oka lehet, hogy ismeretei a médiában többféle kommunikációs csatornán gyakran megjelennek, szintetizáló jellege miatt látszólag a legkönnyebben tanulható, valamint általános érvényű ismeretei könnyebben emészthetők a többi természettudományhoz képest. Ugyanakkor részben éppen emiatt gyakori a felületesség, érződik az alacsony tantárgyi és tudományos presztízsz.

5. ábra A tantárgyak helyezése ismereteik mindennapi felhasználhatósága alapján.

1 – Idegen nyelv; 2 – informatika; 3 – matematika; 4 – földrajz;

5 – biológia; 6 – történelem; 7 – közgazdaságtan; 8 – irodalom; 9 – kémia; 10 – fizika.

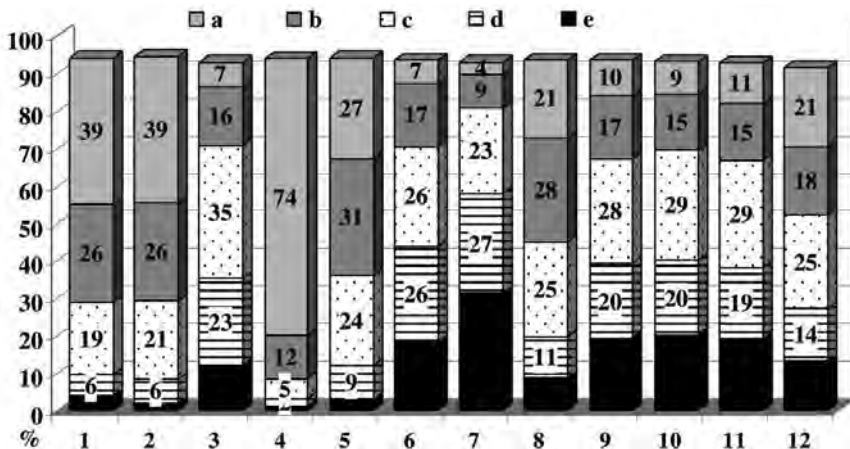
Figure 5 Rank of the subjects by usefulness in everyday life.

1 – Foreign language; 2 – informatics; 3 – mathematics; 4 – geography; 5 – biology;

6 – history; 7 – economics; 8 – literature; 9 – chemistry; 10 – physics.

A más tantárgyat oktatók körében a *földrajz presztízse* felemásnak tűnik. A nem földrajz szakos tanárok 60%-a úgy érzi, rendelkezik a földrajzi ismeretek oktatásához megfelelő tudással, csak 3%-uk konzultál rendszeresen földrajzos kollégával, miközben többségében elismerik annak fontosságát a különböző képességek és hétköznapi ismeretek elsajátításában (ÜTÖNÉ VISI J. 2006). Persze fordítva is igaz, az ismeretek összekapcsolása más tantárgyakkal – a földrajznak a társadalom- és természettudományok közötti kapcsolatrendszere miatt – a földrajzot oktatóktól is magasabb tudást követel.

A földrajz a felsőoktatási felvételiben beszámító érettségi tantárgyként csak a földtudományi szakok esetén jelenik meg előfeltételként, nem is kötelező érettségi tárgy, ezért a tanulói, szülői prioritások alapján csak hatodik helyen áll a tantárgyak sorrendjében, igaz, ez a legjobb helyezés a természettudományok között. Az előzőekben jelzett ismeretbővítésnek, valamint a gyakorlati felhasználhatóságra irányuló elvárásoknak azonban egyre kevésbé tud megfelelni a csökkenő óraszám, az eszközhiány és a pedagógusok növekvő nevelési terhei miatt. Ugyan nem szerepelt még a felmérésben, de több általános iskolában tapasztaltuk, hogy a földrajz tantárgy a minimális 4%-os keretben fut (NAT 2007). Ugyanakkor az eddigieknek némileg ellentmond, hogy az egyes foglalkozások művelői milyen fontosságúnak ítélik a földrajzi ismeretek szerepét. A válaszadók átlag 40%-a a földrajzi ismereteket fontosnak, illetve nagyon fontosnak tekinti (6. ábra).

6. ábra A földrajzi ismeretek szerepének megítélése foglalkozások szerint. a – nagyon fontos; b – fontos; c – van szerepe; d – kicsi szerepe van; e – nincs szerepe; 1 – építész; 2 – tanár; 3 – óvónő; 4 – idegenvezető; 5 – gazdálkodó; 6 – környezetvédő; 7 – edző; 8 – közgazdász; 9 – jogász; 10 – orvos; 11 – képzőművész; 12 – saját foglalkozású.
 Figure 6 Appreciation of the role of geographical knowledge by occupation. a – Very important; b – important; c – having some significance – d. having little significance – e. not significant; 1 – architect; 2 – teacher; 3 – kindergarten teacher; 4 – tourist guide; 5 – farmer; 6 – environmentalist; 7 – coach; 8 – economist; 9 – lawyer; 10 – physician; 11 – fine artist; 12 – other.

Összefoglalás

A földrajz tantárgyi ismeretei és a róla alkotott társadalmi vélemények vizsgálata felelő képzet mutat. Egyszerre tapasztalható az igény a földrajz tantárgyban oktatott ismeretek bővítésére, nem kötelező és a felsőoktatásban korlátozottan felhasználható érettségi tárgyként is viszonylag kedvező pozícióban van. Ugyanakkor a ma döntéshozó és véleményformáló szerepben lévő korosztály földrajzi ismeretei statikus földrajzoktatási élményeiből származnak, amit tudományági, tananyagtartalmi bizonytalanságok jeleznek. Bár a legalacsonyabb természettudományos óraszámúkkal rendelkeznek, elvárásként nehezedik rá a gyakorlatias ismeretátadás, miközben társadalmi oldalról nem találják, a tananyag oldaláról pedig nem ismerik fel a földrajzi ismeretek helyét a mindennapokban. Sokszor a nem földtudományi szervezésű, de annak témáit érintő szakmai fórumok sem hangsúlyozzák eléggé a földrajz tantárgyból származó ismeretek és képességek alapvető szerepét, így elvész a megerősítés a tananyag és a hétköznapi felhasználás között. A hétköznapi életben, a médiában gyakran megjelenő fogalomkörre a széleskörű hozzáértés érzetét kelti, ugyanakkor a felületesség nyomán döntéseket alapoznak téveszmékre, hibás ismeretekre. Ennek egyik oka lehet, hogy gyakran elegendőnek tűnik a következmények tényszerű ismerete, de az okokra nem feltétlenül kíváncsiak, vagy nem tudják pontosan megfogalmazni. Mindezt alátámasztja, hogy a többségében ráismerési szintű feladatokat tartalmazó kérdőívben a válaszadók 50% alatti eredményt értek el.

Az ellentmondásos helyzet kialakulása több tényezőre vezethető vissza, amelyek közül a kérdőívek eredményei és a saját tapasztalataink által az alábbiakat tartjuk fontosnak:

- a földrajzi ismeretek egy része a mindennapokból épül be az emberek tudásába, így használatukkor eszükbe sem jut a földrajzi kapcsolat;
- a naprakészség időnként még a földrajzos végzettségűeknél is hiányzik (statikus tanítás, statikus ismeretek);

- a Magyarországról tanultak kevésbé kapcsolódnak a minket körülvevő földrajzi térhez, a mindennapi társadalmi, természeti eseményekhez;
- a földrajz tantárgy új és megújult témakörei (környezetvédelem, pénzpiac, regionális társadalom-földrajzi szemléletváltás stb.) nincsenek meg a köztudatban,
- a földtudományi tudáselemek összekapcsolásának hiánya korlátozottan teszi lehetővé a térbeli földrajzi egységekről (tájak, országok, régiók) a valós kép kialakítását.

A földrajzoktatás tehát kihívások előtt áll, és választ kellene adnia néhány kérdésre. Például, hogy miként vigyük be a hétköznapi forrásokat, ismerethordozókat – híranyagot, filmeket stb. – a tanítás folyamatába, hogy azok elősegítsék a földrajzi készségek és ismeretek elsajátítását? Hogyan javítsuk a földrajzi tartalmú információhordozók, a földrajzi ismeretek szakszerű használatát? Hogyan lehetne közelebb hozni a tantárgy ismereteit a munkaerőpiachoz, megértetni a társadalmi-gazdasági problémák alapösszefüggéseit, tudatosabbá tenni az ezekkel kapcsolatos döntéseket, magatartást, valamint pozitív attitűdöt kialakítani hazánkkal kapcsolatban? A kérdések súlyosak, a válaszok pedig sürgősek lennének.

HOMOKI ERIKA
Nyíregyházi Főiskola Tanítóképző Intézet
homokierika@nyf.hu

SÜTŐ LÁSZLÓ
Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézet
sutolaci@nyf.hu

IRODALOM

- KETSKEMÉTY L. – IZSÓ L. 2005: Bevezetés az SPSS programrendszerbe. – ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 459 p.
- ÜTÖNÉ VISI J. 2006: A földrajz tartalmának, szerkezetének és szerepének átalakulása a hazai közoktatásban. – Doktori értekezés. Kézirat. ELTE TTK, 148 p.
- Rendeletek*
- A kerettantervek kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 28/2000. (IX.21.) OM Rendelet 4/2001. (I. 26) OM Rendelettel módosított egységes szerkezetbe foglalt szövege.
- A 202/2007. évi (VII. 31.) Kormányrendelet a Nemzeti Alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 243/2003. (XII. 17.) Kormányrendelet módosításáról.
- Statisztikai adatok*
- http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/tabl2_01_04_02ie.html. – KSH, 2010. Letöltés: 2010. 03. 12.
- http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/tabl2_01_14i.html. – KSH, 2010. Letöltés: 2010. 03. 12.